

שמירת שבת כהלכתה פרק ג

גדרי ברירה – סעיפים א - ט

א. שני מינים המעורבים זה בזה, בין שהם מיני אוכל^(א), בין שאינם מיני אוכל (כגון מיני כלים או בגדים)^(ב), ובין שהמין האחד הוא אוכל והאחר הוא פסולת^(ג), אסור להפריד מין אחד מחברו בדרך "ברירה", אבל מותר לעשות כן בדרך "אכילה"^(ד). לשם קיצור נקרא להלן את המין הרצוי בשם "אוכל", ואילו את המין האחר בשם "פסולת". למשל: אגוזים שמעורבים בהם שקדים - אם רצונו באגוזים, אזי האגוזים נקראים בשם "אוכל", והשקדים בשם "פסולת"; ואם להיפך, דהיינו שרצונו בשקדים, הרי השקדים הם הנקראים בשם "אוכל", והאגוזים הם "פסולת". בגדי קיץ וחורף, המין שהוא רוצה בו עכשיו, הוא הנקרא בשם "אוכל", והאחר הוא "פסולת".

ב. שלשה הם התנאים הקובעים, דרך אכילה מה^(ה), וכל שלא התמלאו שלושת התנאים ביחד אין זו דרך אכילה, ואסור לברור:

(א) ברירת האוכל מתוך הפסולת, למעט ברירת הפסולת מתוך האוכל;

(ב) ברירה ביד, למעט ברירה בעזרת כלי המיועד לכך;

(ג) ברירה לשם שימוש מיד, למעט ברירה לשם שימוש לאחר זמן.

ג. אין משום איסור ברירה אלא אם כן שני מינים מעורבים זה בזה או מונחים קרובים זה לזה ללא סדר. אבל אם כל מין ומין מונח בפני עצמו^(ו), אין בהסרת אחד מהם משום איסור ברירה, ומותר ליטול איזה מהם שירצה^(ז).

^(א) סיי שיט סעי' א וסעי' ג.

^(ב) שם במ"ב ס"ק טו, וע"ע ערוה"ש סעי' ז, ח ו - ט ובא"ש פ"ח מה' שבת הי"א, ועיין שו"ת צ"ח אליעזר חיי"ב ס"י לה.

^(ג) סיי שיט סעי' ד, וראה להלן סעי' ה; והא דלא אסרו סחיטת פירות משום איסור ברירה, עיין סיי שיט במ"א ס"ק טז, דהכל הוא מין אחד, ועיין שלחן שלמה ח"ב סיי שכ ס"ק יא, אלא דילי"ע סיי שכ סעי' ה שיטת הר"ת, וע"ש בביה"ל ד"ה לאכול. ועיין סיי שכ בפמ"ג א"א בסוף הפתיחה שלו, לענין איסור ברירה בסוחט מים שנבלעו בבגד בשעת כיבוס, וע"ש בתה"ל"ד ס"ק יז, וראה עוד פרק ה הערה לב.

^(ד) המ"ב בהקדמתו לס"י שיט.

^(ה) שם, ועיין ח"א כלל טז ס"א, ב ו - ג ובנ"א שם, החושש לשיטת התוספות, דכל שהפסולת מרובה על האוכל, אסור לברור גם את האוכל, ולכן בכל ענין אסור, אך בסי' שיט סעי' א בביה"ל ד"ה הבורר ושי"ש מלאכת בורר בב"ר ס"ק ד הכריעו לא לחשוש לשיטה זו, וכסתמת לשון השו"ע והרמ"א.

^(ו) ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל שהעיר משבת עד אר"ה ושדא קמיהו, דמשמע שמותר אדם לפזר ולטטוח מינים שונים המעורבים זה בזה, כדי שיהא מותר לאדם אחר לברור (ואולי גם לו עצמו) אפי' את הפסולת, כשהמינים כבר אינם מעורבים זה בזה, ואפי' לשם שימוש אחר זמן, עכ"ד, ועיין גם שו"ת אג"מ או"ח ח"ד ס"י ע"ד, בורר ס"ק יא.

^(ז) עיין בלשון השו"ע סיי שיט סעי' ג וע"ש בביה"ל ד"ה לאכול, ועיין בספר המנורה הטהורה על שו"ע סיי שיט ס"ק ל, אג"ט מלאכת בורר בהערה יא או"ק א, או"ש פ"ח מה' שבת הי"א, ערוה"ש סיי שיט סעי' ז, ח ו - ט, ש"ש מלאכת בורר בב"ר ס"ק יח וסו"ק כה וקהילת יום טוב על ספר זכתי"מ כלל כ ס"ק ז, ועיין גם חזו"א סיי נג ד"ה ט"ז סיי שיט, שמדברי כולם משמע עיקר הכלל, שאין בורר אלא בתערובת, ועיין סיי שיט בפמ"ג מ"ז סו"ס"ב, שהוא מאד נגד סברת הלב, בשני מינים נפרדים ניכרים שיהא שייך ברירה... ע"ש דאי אפשר להקל בלא ראייה, וע"ש בדעת תורה סעי' ג ד"ה ושני מיני, ועיין מאור השבת ח"א, פניני המאור, דף תפ"ו ס"ק ג ו - ד, בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דכל שאינו נראה ממש כמעורב, מותר, וע"ע או"ש פכ"ג מה' שבת הטי"ז; ועדיין ל"ע בדברי כל אחד מן האחרונים הנ"ל, מהו גדר תערובת, ועיין סיי תק במ"א ס"ק יב ושי"ש מלאכת בורר בב"ר ס"ק כב לענין ניקור הבשר, וע"ש בב"ר ס"ק כה, שמהאי טעמא מותר להוציא חתיכות בשר מן הרוטב, או ביצים מן המים, כדי להצניעם למחר, ע"ש ובקצוה"ש סיי קכה בבדה"ש ס"ק יד. ועיין בערוה"ש סיי שיט סעי' ט בתירוץ הראשון, דבדבר שניכר הרבה לעין הרואה, לא שייך לומר בו ברירה, ע"ש. וחכ"א העיר לי מהא דסי' שיט במ"ב ס"ק סו, דמשמע שם בהסבירו דברי התוספתא, דאין להוציא מאכל עבה מן הרוטב אלא בשעת האכילה, משום דדרך אכילה בכך, ואפשר דמאכל עבה היינו שמעורב היטב ברוטב וע"י הכף הוא מברר, ועיין בשי"ש הנ"ל בב"ר ס"ק לו, המסביר את התוספתא הנ"ל באופן אחר, והמעין שם יראה, כי כוונתו להשיג על דברי המ"ב הנ"ל, ע"כ דברי החכ"א. אך אפי' נאמר, דאין משום איסור ברירה אפי"כ מעורבים המינים זבי"ז, צ"ע מהא דמפלה בגדיו מכינים, סיי שטז סעי' ט, ולמה לא נאמר דאית ביה משום איסור ברירה, שהרי הכינים הן בתוך האריג של הבגד וקשה להוציאן, ע"ש במ"ב ס"ק מב, דלא יקח אדם כינים מעורות שועלים משום שהוא מנתק את הכינים מן הצמר, ולמה לא נאמר דאית ביה משום איסור ברירה, ודוחק לחלק בין כינים חיות ומתות. ואפשר שניקויו של כל דבר שדרכו תמיד להתלכלך ורגילים שוב לנקותו, לא נקרא בורר אלא מנקה. ועיין בשלטי הגבורים סופט"ו דשבת, דמשמע שהכל תלוי בלשון בני"א, אי קרו ליה בורר או לא, וכניקוי השניים והגוף מן הפסולת שבהם או הרחיצה כדי להסיר הלכלוך מעל בשרו, כן גם ניקוי כלים ובגדים, והיינו נמי טעמא דליכא איסור בורר בשטיפת כלים והדחתם (וע"ע שו"ת אג"מ ח"א סיי קכה ד"ה וקצת היה - י. כ. נ.), ולכן, הסוחט את הבגד הרטוב ממימיו חייב משום מלבן, ולא משום בורר (עיין תה"ל"ד סיי שכ ס"ק יז, וראה לעיל הערה ג), וגם הזומר ענפים יבשים והמנכש עשבי בר אינו חייב משום איסור ברירה (אך אפשר דליכא איסור ברירה במחובר לקרקע). ומשום טעם זה גם אין בכיבוד הבית משום ברירה (וגם יש לדון, דלא שייך ברירה אלא בדברים השווים לפחות מבחינה מסויימת שדייק בהו עירבוב, משא"כ בהדחת כלים מן הלכלוך שעליהם, דלא שייך לומר שהכלים מתערבים בכללם, וכן בכיבוד הבית וכיו"ב); כל זה שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל. ועיין אוצרות השבת דף ק"ח, בשם הגרש"ז זצ"ל, דענין תערובת תלוי בראיית בני אדם, אם חשוב כמעורב או לא, ע"ש. וקצילי"ע, דא"כ נתת לכל אחד את תורתו בידו, לזה נחשב כמעורב ולשני אין זה כמעורב.

ד. וכן אין משום איסור ברירה, כאשר שני המינים אמנם נמצאים יחד, אבל אין עליהם שם תערובת^(ח). לפיכך, מותר להוציא בשר ממרק צלול גם אם אין בדעתו לאכול את הבשר כעת אלא רק להכניסו למקרר, וכן מותר להוציא תפוחי - אדמה או ביצים מבושלים מתוך המים שבשלו אותם בהם כדי לשמרם לאחר זמן, וראה גם להלן סעיף כ. וכן מותר להוציא קוביות קרח מתוך כוס עם משקין (שהכניס אותן בה כדי לקרר את המשקין), וראה להלן סעיפים נו ו - סג.

ה. פסולת (ממש) המונחת על גבי אוכל, אף על פי שאין היא מעורבת בו, יש בהסרתה משום איסור ברירה^(ט); אבל אוכל ממין אחד המונח על גבי אוכל ממין אחר, אם המינים אינם מעורבים ואין כוונתו כלל לברור - אין בהסרתו של המין המונח למעלה משום איסור ברירה, אם עושה כן כדי להגיע לאוכל המונח למטה^(י), וראה להלן סעיף מה.

ו. אין איסור ברירה אלא אם כן הוא מתכוון לברור, כגון שמסיר פרי רקוב מבין הפירות הטובים כדי לתקן את פירותיו. אבל אם נטל פרי לאוכלו ואחר - כך התברר שאין זה הפרי הרצוי לו, כגון שנטל פרי והתברר שהוא רקוב ושם אותו בצד - לא עבר על איסור ברירה^(יא).

ז. אין איסור ברירה אלא אם הוא בורר את הפסולת מתוך האוכל, או את האוכל מתוך הפסולת. אבל אם מעמיד כלי ובו פסולת מעורבת בתוך משקה, כגון כוס תה שמעורבים בו עלי התה והאדם אינו נוגע בפסולת אלא הפסולת שוקעת מאליה - לית לן בה^(יב).

ח. כל מקום שהתירו לברור את האוכל מתוך הפסולת, או לקלוף את הקליפה מן האוכל, או למיין מינים שונים, וכולם לצורך השימוש המידי, וכמבואר לעיל ולהלן, אין כל הבדל בין העושה כן לצורך השימוש הבלעדי שלו, לבין העושה כן לצורך השימוש שלו יחד עם של אחרים, או אם עושה כן לצורך השימוש של הזולת בלבד, כשהוא בעצמו אינו נהנה ממעשהו^(יג), או אם עושה כן לצורך הבהמה^(יד).

ט. בירר שלא כהלכה, ישאל שאלת חכם, כי יש שה"אוכל" נאסר לשימוש, מכיון שנעשתה בו מלאכה^(טו). ועיין גם לעיל במבוא פרק א סעיף לד.

^(ח) עיין לעיל הערה ז, שיש מלאכת בורר בב"ר ס"ק כה, קצוה"ש סי' קכה בבדה"ש ס"ק יד.

^(ט) סי' שיט סעי' ג בביה"ל ד"ה לאכול.

^(י) שם, ומשמע שם בביה"ל, דמות אף אלאחר זמן, ולא דמי להא דלהלן סעי' נא, דכיון שצריך הבחנה מה שייך לחלק השומן ומה שייך לחלק החלב, הוה שפיר מלאכה ואסור, שיש מלאכת בורר בב"ר סוס"ק כז, ועיין גם להלן הערה קג.

^(יא) שפ"א על שבת עד א ד"ה ת"ר, ועיין שיש מלאכת בורר סעי' ג ובב"ר ס"ק י, דדוקא אם מחזירו למקומו, ע"ש. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, שדבריו תמוהים, ומסתבר דאינו חייב לחזור ולערבב ומותר לזרוק את הפסולת. ובשני מיני אוכלין שהוציא אחד מהם ואינו חפץ בו, אפשר שלא יניחנו במקום אחר כדי שיהא מונח בפני עצמו, מפני שנראה כמכוין לברור, ועיין בשע"צ סי' שיט ס"ק ה בשם הפמ"ג דלא אריך למיעבד הכי, ולא זכר כלל שחייב להחזירו, עכ"ד. ועי' להלן הערה רכט, ובהגהת הגר"י שטרן זצ"ל המובאת בסוף הספר.

^(יב) פשוט, כי הוא לא עשה מעשה ברירה, וגם כשהכלי מונח על הצד הפסולת שוקעת למטה, ולכן גם מותר להעמידו, אף אם מתכוון להוציא על ידי כך את המשקה שלמעלה. אך אם הוא מוציא לכוס דרך ברז כשזה מעורב, ומעמידו כדי שיהא מוכן להעבירו א"כ לכוסות אחרים, ה"ז אסור; שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל.

^(יג) סי' שיט במ"ב ס"ק ו.

^(יד) שם בפמ"ג מ"ז ס"ק ה, אג"ט מלאכת בורר סעי' יג, ועיין להלן פ"כ הערה כא, דלא מצאנו לאסור לצורך הנכרי. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, שאין לברור הפסולת מתוך האוכל גם אם כוונתו להאכילה מיד לבהמתו, אם כוונתו שהאוכל לא יהא מעורב בפסולת והוא אינו מתכוון לאכול מיד, וכמו שמצינו, סי' שיט סעי' ה, שהבורר תורמוסין חייב, משום דחשיב כבורר פסולת מתוך אוכל, ומשמע דאפי' אם בירר כדי לאכול מיד התורמוסין, ע"ש באשל אברהם ובארחות חיים ס"ק ז, ואי"ל, דהא מצינו שהמ"ב מיקל להוציא עצם מן הדגים ולמצוץ אותה, אף שהיא פסולת, וכדלהלן הערה כה, ד"ל דשאני התם דהוה בצירוף מה שבלא"ה רבים הם המקילים וסוברים שדרך אכילה בכך, ואין זה בורר, וכדלהלן הערה כח, וגם כיון שאפשר למצוץ העצם, לא חשיב ממש פסולת. ומ"מ נראה שאם רק הפסולת ראויה לבהמה, ולא האוכל, מסתבר כי אז מותר לברור הפסולת מתוך האוכל ולהאכיל את הבהמה לאלתר, עכ"ד. ומ"מ שמעתי מהגרש"ז זצ"ל, שאין לאסור משום הא במעורב בצל בתוך מאכל וכדו', להוציא את הבצל מתוכו, גם אם אינו רוצה לאכול, אם כוונתו להאכילו מיד לאדם אחר, וכדלהלן סוסעי' כד, דכיון שגם הבצל הוא מאכל לכל אדם, לא שייך לומר שע"י כך האוכל נעשה מתוקן מן הפסולת שלו, עכ"ד, ועיין סי' שיט פמ"ג מ"ז ס"ק ב. אלא דבעצם הדין של ברירת פסולת מתוך אוכל לצורך הבהמה, י"ל בדעת תורה ריש סי' שיט ד"ה אוכל וכף החיים שם ס"ק נא, שהם מתיירים. ותיירץ הגרש"ז זצ"ל שהם מתיירים כשע"י הוצאת הפסולת לצורך הבהמה הוא מתקן את האוכל שאותו הוא רוצה לאכול מיד, ומה שאסרו מיירי כשאינו רוצה לאכול מיד, ואפי' אם הבהמה עצמה תאכל מיד, עכ"ד.

^(טו) סי' שיט סעיף א בביה"ל ד"ה הבורר, וע"ש בפמ"ג א"א ס"ק א, ועיין להלן סעי' פב. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דכל זה דוקא בישראל שעבר ובירר שלא כדין. ואולם משרת נכרי שבירר עבור ישראל פסולת מתוך אוכל, וגם לא סמוך לסעודה, מסתבר דשרי באכילה, אם אמנם אינו נהנה מזה שהנכרי הזדרז ולא בירר דוקא סמוך לסעודה אוכל מן הפסולת, עכ"ד, ועיין מנחת שלמה ח"א סי' ה ס"ק ג, דנראה דמותר שפיר לומר לנכרי לברור את האוכל עבורו אף שמתמא הנכרי ימעט בטורח ויוציא את הפסולת.